

KAFFKA MARGIT
A lélek stációi
Kaffka Margit válogatott
levelezése

Nap Kiadó
 Budapest, 2010

Ekler Andrea

„ÖRÖKKÖN A MÉRLEGEN”

Németh László *Hiányzó arcképek* címmel egészítette ki a Nyugat két nemzedékéről szóló írásait, Csáth Géza, Füst Milán, Juhász Gyula, Kodolányi János és Kaffka Margit rövid, de lényeglátó rajzával.¹ A recepcióban többször hivatkozott sora, amely szerint a Nyugat nagy szereposztásában „Kaffka Margit az lett, amire a természet is kijelölte: a Nő”, egyrészt nem tükrözi véleményét, másrészt a szövegkörnyezetből kiragadva a mai olvasó számára megváltozott jelentéssel bír, az értelmezést tévutakra viszi. Németh László ugyanis ebben az írásában éppen azt az alkotói utat vázolja fel, melynek során a karakteres, művelt, tehetséges nő, Léda költőjének „női ellenpéldánya”, a modernséget legkomolyabban kezelő író, költő eljut a remekműig. A *Színek és éveket* tekinti annak, összegezve a pályaképet: „Kaffka, ha mi mellőlünk nézhetne vissza rá, maga is csodálkozna kissé, hogy jutott ennyi tökéletességhez abban a zavaros korszakában. De a remekmű mindig ajándék s Kaffka méltó volt erre az ajándékra.” Vagyis a kortársai által (is) nagyra tartott alkotó nő helyett egy író mutar

1 NÉMETH László, *Hiányzó arcképek*, Tanu 1933/6., 356–358.

be. Lényeglátó mondata továbbá, hogy „Kaffka Margit nem mert az lenni, aki volt.” Súlyos megállapítás, amely pontosan érzékelteti azt a küzdelmet, melyet Kaffka egész (sajnos rövid) életén át vívott önmagával és környezetével.

A *Lélek stációi* találó cím tehát, utal a Németh László által is jelzett lelki tusával összefonódott, teljesség felé vezető alkotói útra, amely – a napló után/mellett – legszemélyesebb, vallomásos módon követhető a leveleken keresztül. Ez Simon Zsuzsanna szerkesztő érdeme is, aki a megszokott időbeli linearitás helyett a levelek sorrendiségét tematikus és értelmezési szempontokat előtérbe helyezve határozta meg. A levelek így könnyebben nyitnak utat egymás és az életmű felé az olvasó számára. Két nagy „fejezetre” osztotta a leveleket, *Szerkesztők – barátok – külvilág* és *Mi ketten – és a család* címmel. A „fejezeteken” belül egy csokorban olvashatók az egy-egy személynek írott levelek, időrendben. Ez Kaffka Margit *stációi* mellett több ízben a címzettekkel való kapcsolat alakulástörténetét is felfedi. A két „fejezet” tökéletesen jelzi azt a két világot, amelyek között Kaffka Margit őrlődött, azt a belső, feloldhatatlannak tűnő konfliktust, amelyre Németh László is utalt. Simon Zsuzsanna az alapos lábjegyzetek mellett *Függelékkel* is megtoldotta a gyűjteményt, egyebek mellett Kaffka Margit, Fröhlich Brúnó (Kaffka első férje) és Bauer Ervin (Kaffka második férje) életrajzi adataival, melyek közül néhányal – mint azt előszavában is jelzi – a recepcióban előforduló tévedéseket is korrigálja. A recepcióban, mely tetemes, s a kiadásokat tekintve is érthetetlennek tűnik, miért támad hiányérzetünk Kaffka és a kánonok viszonyát tekintve. Számos alkotótársával együtt hiába szerepel (az elmúlt években követhetetlenül szétzilált) tananyagban, életműve nem része egyetlen kánonnak sem. Kérdés persze, hogy van-e szerző, életmű ma méltó helyen? Azaz az olvasó közelében. A Nap Kiadó Kaffka-kötetei megadják az esélyt arra, hogy ez a különleges alkotó többekhez utat találjon.

Halálának 80., születésének 130. évfordulója és a Nyugat-év révén várható volt egy Kaffka-reneszánsz, melyről utólag értékelve nem beszélhetünk, bár ugyanezt az irodalom pillanatnyi helyzete felől vizsgálva nem annyira elkésérítő az életmű helyzete. A kortársi fogadtatás mellett több monográfiát lapozhat fel az érdeklődő, számos tanulmánykötetben olvashat Kaffkáról, 2001-ben megjelent Bodnár György meghatározó monográfiája, biztatóak az újabb generációk olvasatai – gondolok például a Spanyolnátha méltó Kaffka-összeállí-

tására. Egyetértek azonban Végh Balázs Bélával,² aki felemás helyzetben látja az életmű kiadását; továbbgondolva megállapítását, érvényesnek tekinthető ez a recepcióra is. Valóban kétféle gyakorlat él Kaffkával kapcsolatban: egy „intézményes” (kritika, irodalomtudomány) és egy „populáris”. Áttekintve az életmű fogadtatását, értelmezéseit, ez soha nem volt másként. Befogadótól függően volt Kaffka ponyvaszerző vagy zseniális művész; nő, aki ír vagy alkotó; feminista vagy a mindennapok gyötrelmei, kötelességei és az alkotás között őrlődő ember, és így tovább. Többek után magam is úgy vélem, sok esetben az olvasat nem a szerzőt, hanem az olvasót minősíti. Kaffka nincs rossz helyzetben az „intézményes” befogadást tekintve. Radnóti Miklós disszertációt írt róla, Móricz Zsigmond – néhány korát megelőző kitételrel – meghatározó tanulmányt, ő és Babits búcsúztatták, neves irodalomtörténészek, kritikusok méltatták, akik közül Bodnár György nevét mindenképp ki kell emelni, hiszen azon túl, hogy talán túlzás nélkül állítható, hogy kutatói „életének” mintegy felét bizonyosan Kaffka Margit műveinek tanulmányozásával, gondozásával töltötte, jelentékenyen hozzájárult a kanonizáció lehetőségéhez. Konkrétan is kapcsolódik a gyűjteményhez, hiszen előszavában Simon Zsuzsanna utal arra, hogy a levelezés kiadása Bodnár György ötlete volt, a szerkesztő tisztelete, hálája, „főhajtása” professzora előtt legnemesebben e kötet által és munkájának folytatásával valósulhatott meg.

A levelek nagyobb része különféle kötetekben, folyóiratokban már megjelent, mégis ebben a csoportosításban más megvilágításba kerül. A szerkesztő jelzi a kötet lezáratlanságát, ami műfajából is adódik, hiszen bármikor bárhonnán felbukkanhat egy-egy újabb levél – utal is konkrét lehetőségekre –, azonban a kötet így is teljesnek hat.

A gyűjtemény első részének kiemelkedő füzére a „Hedda-levelekből” kibontakozó „levélregény”. Kaffka ezeket a leveleket távoli rokonához és láthatóan jó barátjához, Nemestóthy Szabó Hedvighez írta, 1894-től 1903-ig. A negyvenhárom levél valóban úgy olvastatja magát, mint egy regény. Érzékletesen ábrázolja a korabeli tanuló lányok, zárdában nevelkedő tanító-jelöltek hétköznapjait, világnézetét, apró, de pontos jellemrajzokkal, magával ragadó stílussal, humorral,

2 VÉGH Balázs Béla, *Kaffka Margit a kortárs könyvkiadásban*, Helikon 2009/2., 252.

néhol a később jellemzővé váló ironiával. Izgalmasan keveredik a levelekben a szecessziósan hullámzó kedélyállapot, a túlbujánzó érzelmek és a talajt érő realitás. Egyértelműen megmutatkozik az író a fiatal (s kora ellenére az élettől nem kímélt) lány leveleiben. Él is benne az igény erre: „Nagyon szégyellem, hogy 17 éves elmúltam és nincs mesém, se’ regényem, s a történetem is csak annyi, hogy szenvedek, és ingerült, kiállhatatlan vagyok” (18.); „De milyen ostoba vagyok, már mindenkiből regényt csinálnék” (20.); „a konvencionális ürességet a bölcső és koporsó közt valamivel mindenesetre ki kell tölteni” (23.) és még sorolhatnám a példákat. Két történet, az övé és barátjáné, két lélekrajz, kétféle sors. A legszimpatikusabb az az állandó elégedetlenség, keresés, tudás- és életszomj, alkotói vágy, amely a folytonos önkontroll és kifelé irányuló kritika formájában megfogalmazódik. Hol a féltelenséget, az „ingerek századvégi, vibráló, remegtető” erejének hiányát kéri számon, hol világnézeti polémiákat folytat, hol korszakhatárokról beszél. Egy bizonyos: érzékletes képet nyújt a maga és a kor átmenetiségéről, hangulatáról.

A levelekből más aspektusból is láthatóvá válik Kaffka szerelemfelfogása, vélekedése a női szerepekről (a pénzkereset, a háztartás, a társadalmi élet, az anyaság, a társ, az alkotás párhuzamos lehetőségeiről). Az önkeresés, folytonos önvizsgálat eredményeként, a mindennapok szorításában nem lázadásként, hanem abszolút természetességgel kerül elő a női szerep problémája, a szubjektum létkérdésekre adott válaszaként, identitáskérdésként. Kár lenne tehát a feminizmust címkéként használni Kaffkával kapcsolatban, méltatlanul leegyszerűsítve magát a fogalmat is, az egész kérdéskört a „populáris” gyakorlat terepére helyezve. A levelek ennek a belső küzdelemnek a történetét is felfejtik, valóban lelki, szellemi stációkként láttatva az olvasóval a néha lila ködökbe vesző, kissé kékharisnyás (ám ekkor is rendkívül szimpatikus, megnyerő stílusú, művelt), angol lányregények hőseit idéző, de önironiájával abból önmagát már egész fiatalon ki is emelő ember sorsát az érthető lázadáson, kísérletezésen keresztül az anyaság, a társ, a munka mellett – ha óriási áldozatokkal eljutva is – az alkotóig, az alkotásig.

Nem véletlenül kerül újra és újra elő a levelekben is az alkotói attitűd, a szemléletmód kérdése. Az a reflexivitás, amely hősnőit jellemzi, számára is meghatározó. Valahányszor a temesvári vagy más bezárt-ságról panaszkodik, a mindennapok nehézségei, borzalmi, a szeretett emberek hiánya mellett az „ihletet”, az alkotás feltételét keresi.

„[...] ha itt maradok, egy sort sem írok, mert nincs téma és nincs mi inspiráljon, semmi” – írja Miskolcraól mesterének, Kiss Józsefnek. Befogadói nézőpontból ugyanerre utal Móricz Zsigmond is, persze az alkotói szemléletmódra vonatkozóan: „Az író már a maga belső kísérleti kutatásait dolgozza fel. [...] az élet ránézve a laboratórium. Ahol ő maga, mint szereplő éppen azért olyan idegen, mert az agya szakadatlanul egy külön, önző munkát végez: fotografál, boncol, elemez, csoportosít, feldolgozza kész anyaggá a lénye bűvkörébe került létet.”³ Ezért bír számára a nagyváros, Pest nagy jelentőséggel, hiszen az nem más, mint a szellem, a történések helye, a tarkaságé, az izgalomé, a szellemi központé, ugyanakkor a háború miatt a veszélyérzeté, a nélkülözésé, a bürokráciáé, a kiszolgáltatottságé is. Ezt még a levelekben is kettős nézőpontból láttatja, a szubjektum felől, belülről kifelé tekintve és realistákat meghazudtoló módon autorikus rálátással, felülről. Részben e kétirányúság együtteséből is adódik az a hallatlanul modern elbeszélésmód, amely néha a levelekben is megnyilatkozik, melyhez hasonlót – a kortárs – Virginia Woolf részéről egy fél világ csodál a mai napig... Erre is rávilágítanak Bodnár György remek munkái, valamint Szitár Katalin *Az elbeszélő gondolkodás és a szó poétikuma. Kaffka Margit: Polixéna tant* című munkája.⁴

A levelekből (már csak a címzetteket tekintve is) egy szubjektív irodalomtörténet is kikerekedik a magyar irodalom e nehézségek között is csodálatos, színes korszakáról, kísérleteiről, az irodalmi, kulturális életről, a művek háttértörténeteiről. És kirajzolódó arcképek: Osváth Ernő, Gellért Oszkár, Fenyő Miksa, Kiss József, Schöpflin Aladár, Hatvany Lajos – csak néhány nevet említve a levelek címzettjei közül. A fent említett szempontokból is kiemelkedik az Adyhoz írott (hármassal jelzett) levél. Fájdalmas szembesülés és szembesítés. Ha valami, ez valóban Nő és Férfi találkozása, még akkor is, ha Kaffka e levélben igen kétségbeesetten, a nő és alkotó kettős malmában őrlődve még a nőiséget is elvitatja magától. (Önostorozása a Bauer Ervinnel kötött házassága után csillapodni látszik, szerepkeresése inkább a szerepek közötti arányok megtalálása felé irányul.)

3 MÓRICZ Zsigmond, *Kaffka Margit = Tanulmányok és kritikák*, szerk. SZILÁGYI Péterné, Szépirodalmi, Budapest, 1964, 113–114.

4 SZITÁR Katalin, *Az elbeszélő gondolkodás és a szó poétikuma. Kaffka Margit: Polixéna tant = Szó – Elbeszélés – Metafora – Műelemzések a XX. századi magyar próza köréből*, szerk. HORVÁTH Kornélia – SZITÁR Katalin, Kijárat, Budapest, 2003, 387–409.

Emellett ez a levél azért kiemelkedő, mert az egyik legköltőibb képet festi Adyról: „Ki vagy? Nobizony? Ezeregyedik antikrisztus, – felleghajtó, garabonciás, világ pozdorjája, – feljáró lelke egy züllött fajtának, [...] Mint egy csóva, amit felhájítanak, olyan üszkös, kóválygó, kívülről füllő és véletlen vagy egészben, – szegény zseni!” (170.).

Főként a gyűjtemény második részében olvasható, inkább a magánélet szféráját felidéző levelek vallanak arról a háborúellenességről, pacifizmusról, melyet Fenyő Miksa emelt ki Kaffka Margitról szóló írásában (Nyugat 1918, 24.). A háború számára érthetetlen borzalom, melyben mindenki vesztes; akadály, hiány okozója; fizikai, szellemi, morális értékek gyilkosa. A háború elválasztja mindenkitől és mindentől, akiket, amit szeret, a társtól, a gyermekétől, a barátaitól, a könyvektől, a pihentető, ihletet adó utazásoktól, az elviselhető fizikai léttől. Ragyogó intelligenciával és mély empátiával látja és láttatja a levelekben is a nemcsak a magánéletet, de az egész világot érintő tragédiát.

A szerkesztő a levelek csoportosításával nemcsak egy „naplóregényt” varázsol az olvasó elé, feltárva Kaffka Margit, Bauer Ervin, Fröhlich László családtörténetét, sorsuk alakulását, mindennapjaikat, személyiségük rejtett oldalait, de felhívja a figyelmet például Bauer Ervin rendkívül értékes háborús naplójára is. Ebből a „regényből” egy család sorsán keresztül egy korkép is kirajzolódik. Személyessége révén felfedi a házasság és házasság közötti különbséget, a társ megtalálásának jelentőségét, az egymásba vetett hit által a hiány, a nélkülözés, a borzalmak elviselésének lehetőségét. A két ember szavai nem a szerelem ideájáról, hanem egy mély, erőt adó kapcsolatról tanúskodnak, reménnyel, várakozással, félelemmel, áldozatokkal, boldogsággal teli őszinte szeretetről.

Kaffka Margit fiával folytatott levelezése a kötet talán legesendőbb, legbájosabb része, a másfajta, másik „szerelem” története. Az anyaság kezdettől fogva fontos számára, a sikertelen (első) házasság egyetlen, de meghatározó öröme. A levelekből kibontakozó anyakép, anyaszerep „gyermek témájú” verseinek világát idézi. A *Lackó* már első mondatában megragadja az anya-lét lényegét: „Jött egy csoda.” Az egyedi hangvétele, formai megoldása miatt is kiemelkedő *Emberke* című vers, melyet Radnóti is nagyra becsült, a törődést igénylő, a maga egyszerűségében is anyját mélyen ismerő, aggódó gyermek lírai monológja. Két vers, melyek egyesítik a levelekből is felfejlő viszonyt, amely a levelekben is túlnő a konkrétumokon.

Önéletrajzában írja: „Szeretnék pár esztendőöt még tűrhető egészségben megélni; a kis fiamat nőni látni; néhány álom-messziségnek vasúton nyomába szaladni; dúlásig lakni csak álmodhatóan pompás teliségű könyvesházakban; néhány kötelességnek érzett íráshoz szeretnék még magamban hitet; csak annyit, amennyi okvetlenül szükséges! Vajon ráérek-e mindezekre?”⁵ A teljes életmű az első vers közlésétől (1901) számítva tizennyolc, az első kötet megjelenésétől (1903) tekintve tizenöt év alatt született meg, a spanyolnátha 1918-ban elvitte Kaffka Margitot és kisfiát is. Azonban verseit, tárcáit, novelláit, regényeit, a *Mária éveit* vagy a *Színek és éveket*, naplóit, leveleit olvasva az életmű korántsem tűnik torzónak. Persze szívesen olvassánk még. Ez a levélgyűjtemény alkalmat ad erre, az életmű részévé válva, hiszen a levelek gyakran kilépnek a műfaji keretek közül, megvilágítva a stációkat, a lelki, szellemi, szemléleti utat, a kísérletező kedvet, az újítási törekvéseket, Kaffka impresszionizmusát, amely egyedien keveredik egyfajta pontos, realiztikus valóság- és jellemábrázolással, mélylélektani ihletettséggel. A leveleket olvasva visszafordítható szerzőjére a *Régi arcképekhez* egy sora: „Sokat láttál és jól magadbanéztél”.

5 KAFFKA Margit, *Önéletrajz = Az élet útján – Versek, cikkek, naplójegyzetek*, szerk. BODNÁR György, Szépirodalmi, Budapest, 1972, 402.